

ГОВОР И ИМПРИНТИНГ

Р. Трашлиев, Н. Чакърова-Саамиева, Д. Петрова

SPEECH AND IMPRINTING

R. Trashliev, N. Chakurova-Saamieva, D. Petrova

Резюме: Изучаването на импринтинга се свързва с етологията, но впоследствие се възприема и доразвива от психологията. В статията се разглеждат потенциалните възможности за решаването на проблеми от областта на лингвистиката и педагогиката.

Ключови думи: импринтинг, говор, лингвистика, педагогия.

Summary: The study of imprinting appeared in the etology and was accepted and further developed in psychology. The article emphasizes on the possibility of applying the postulates concerning the imprinting in the solving of some important problems in the field of linguistics, as well as in pedagogic.

Key words: imprinting, speech, linguistics, pedagogics.

Интересът към заявената в заглавието релация възникна в процеса на работата по дисертационния труд на един от авторите (Н. Чакърова). Тъкмо тогава възникна проблемът относно генезиса на специфичната фонетична система, характерна за всеки отделен език. И още по конкретно – как се осъществява приемствеността при звукопроизношението спрямо новите поколения. В тази ситуация бе потърсена „опорна точка“ в теоретичните възгледи относно явлението импринтинг.

Настоящата разработка е фокусирана в следните направления:

- Понятиен статус на явлението, наречено „импринтинг“;
- Трансфериране на вижданията, относно импринтинга към човека (хората);
- Ролята на импринтинга в говорното развитие на детето.

1. Схващанията относно импринтинга едва ли могат да имат претенцията за единен и завършен теоретичен концепт. А това означава, че все още не е избистрен и самият категориален статус на разглежданото явление. Тук този аспект на проблема се свежда главно до опит за „примиряване“ на някои най-често защитавани гледни точки, а именно, че става дума за съвсем начален стадий на научаване; че е валиден (въпросният механизъм) за т. нар. сензитивни периоди; че е присъщ за моментите

на висока емоционална напрегнатост.

Явлението импринтинг е описано от Конрад Лоренц, етолог, през 1935 г. Той го демонстрирал с новоизлюпени патенца. Те показали инстинктивна склонност да се движат след своята майка. Подобна склонност обаче те проявили и спрямо други, първи появили се пред тях, движещи се обекти, например обувка, пръчка или самия експериментатор.

Това виждане за импринтинга е отразено и в първите определения за съответното понятие – като бързо, инстинктивно обучение.

Началните научни представи за импринтинга създават впечатлението, че въпросния механизъм се проявява само в съвсем началния етап от индивидуалното съществуване. Постепенно обаче се налага възгледа, че това инстинктивно обучение се осъществява и в отдалечени от раждането периоди и главно в т. нар. кризисни или сензитивни периоди. Започва да се обръща внимание и върху фактора емоции. Тяхното наличие се приема като важна решаваща предпоставка за възникване на траен, неизкореним индивидуален опит.

Очевидно, става дума за вродена способност за придобиване на опит, за усвояване условията на съществуване. Нуждата от подобен опит е най-остра веднага след появата на бял свят, но продължава да е актуална и в следващите жизнени цикли.

Тази способност се актуализира в периодите когато се преминава към усвояването на нови равнища на действителността, към нови видове дейности, а то по правило протича при повишен емоционален тонус.

На руски език импринтинг се превежда като „запечатление“. Така този термин се разграничава от обикновеното запаметяване (на руски език – запоминание). Възможен български превод на анализирания механизъм е „втълпяване“. По този начин се подчертава дълбокото отпечатване в паметта; появата на следи, които не се заличават, а и услужливо се екфорират.

Отначало импринтингът бил разглеждан като самостоятелен инстинкт – инстинкт за следване. По сетне се изяснява, че се следва „обекта, който храни и закриля. Така се стига до по-коректно виждане, а именно, че импринтинг е съпътстващо инстинктите явление; механизъм, чрез който инстинктът се превръща от потенциална възможност в реално действие.

В хода на развитието на учението за импринтинга се изяснява, че този механизъм „обраства“ не само добре познатите инстинкти (за новороденото – хранене и защита). Той осигурява в съдържателен план и други вродени форми на реагиране, примерно реакцията на новост и подражателността. Установява се и връзка на импринтинга с вродената склонност към игрова активност. Последната провокира емоционален подем и по този начин се създават условия за трайно усвояване.

Импринтингът се разглежда като разновидност на научаването, което е процес и резултат от самостоятелно придобиване на индивидуален опит. В този аспект той е родствена с т. нар. непреднамерено запаметяване. Последното се отнася за запаметяване, което неизбежно съпътства извършването на определена дейност. Тогава, когато чрез изпълняваната дейност се решават жизнено важни проблеми, въпросното запаметяване е ярко и трайно, т. е. има характеристиките на импринтинг.

Импринтингът очевидно има съдбата на обикновените, обгръщащи ни явления, които остават недозабелявани. Едва след оповестяването му като научен факт започва припознаването му в множество най-различни факти, събития, явления. Като примери могат да бъдат посочени: значението му при половото съзряване, ролята му в педофилските практики, влиянието, което има произнасянето на собственото име в деловите и любовните взаимоотношения. Към тези случаи, описани в литературата, с основание могат да бъдат добавени и други, примерно:

пристрастяването към наркотични вещества, случаи на хомосексуална ориентация, вкусови предпочитания към ястия и напитки и др.

Наред с умножаването на казусите, при които може да се допусне намесата на механизма импринтинг произлиза и обогатяване на неговото понятийно поле. Така се появяват и съответно защитават (и то с факти или експерименти) редица производни термини, като импринт, негативен импринтинг, ре-импринтинг.

Терминът *импринт* се използва за назоваване на реалните фактори, които провокират механизма на импринтинга. Това могат да бъдат обекти, ситуации, събития, думи и пр.

Налага се и терминът „*негативен импринтинг*“. Той се използва за именуване на два вида явления. В единия случай става дума за индивиди, които са били лишени от възможността да придобият опит по пътя на позитивния импринтинг. Най-често това са новородени, които по някаква причина не са имали възможността да бъдат в непосредствен контакт с родителите си. В другия случай срещата с родителите не е осъществена по подходящ начин, а в атмосфера на пренебрежение, дистанцираност, морален и физически тормоз. Подобни обстоятелства могат да възникнат както в началните периоди от живота, така и в следващи етапи от жизнения цикъл. При наличието на негативен импринтинг се наблюдава „запрограмираност“ към стресови състояния, депресии, неврози.

Понятието „*ре-импринтинг*“ разширява вижданията относно анализирания феномен. Чрез него се обръща внимание върху възможността от определено преобразуване, трансформиране на опита, придобит чрез механизма на импринтинга. По този начин се преразглежда схващането за неизкоренимост и непроменимост на придобитото, усвоеното по този начин (характерно за началните етапи от развитието на учението за импринтинга).

2. Изложеното до тук достатъчно ясно показва, че твърде ускорено изследванията относно импринтинга се префокусират от животните към човека.

Възниква научното направление Етология на човека. Интересът обаче не се свежда само до регистриране на поведенческите прояви. Търсят се и детерминантите за различните актове и постъпки. Една от опорните точки при подобен анализ се оказва механизмът на импринтинга. Вниманието се насочва към т. нар. вродени образци, към проблема за привързаността (главно между майка и дете), както и към начините чрез които детето успява

да „управлява“ родителите си.

Сред посочените направления с особена интензивност са проучванията на привързаността, те просто „завладяват“ психологията в продължение на десетилетия. Получава се така, че теорията за привързаността фактически обединява етологията и психологията.

Възгледите относно привързаността получават относително пълен и завършен вид в творчеството на Джон Боулби. Те се превръщат в своеобразна парадигма, която очертава периметър за изследователски търсения, както и на нови методически подходи при анализа на човешкото поведение.

В рамките на проучванията относно привързаността се анализират съществени аспекти на проблема за импринтинга, примерно: в какви времеви рамки намалява способността за придобиване на опит чрез този механизъм; кога точно последният се изчерпва; необратимо ли е това изчерпване.

Специално внимание заслужават проучванията относно ефектите от несъстояла се привързаност между майката и детето. И те не се изчерпват само с регистриране проявите на страданието при отделяне на детето от майката. Проследяват се и последиците върху цялостното развитие на детето в резултат от неосъществената връзка с майката. По този повод се провеждат поредица от емпирични изследвания, обединени в темата за т. нар. интернатска депривация.

Дискусиите по тези въпроси твърде бързо излизат от рамките на професионалната гилдия. Те се превръщат във важен проблем за дискусия в широкото публично пространство. Така се обяснява специалното внимание, което вече се отделя за ускоряване на първият контакт между новороденото и майката – по възможност още в първите минути след раждането. Това е и поводът за обсъждане на въпроса за оптималния срок, след който детето може да бъде предоставяно за обгрижване в специализирани детски заведения (с оглед създаване на условия за професионално развитие на майката).

Проучванията относно привързаността допринасят и за осветляване ролята на импринтинга като адаптационен механизъм. По този начин самата адаптация започва да се разглежда като фенотипична характеристика, която преминава от поколение към поколение, чрез предаване на опит.

Съществено е да се отбележи, че феноменът привързаност се разглежда като взаимодействие (интеракция) - отчитат се не само позицията и усилията на майката да

контактува непосредствено с детето, но се посочват и инструментите, репертоара, чрез който детето активно привлича майката към себе си. Сред тези инструменти специално внимание се отделя на усмивката, плача, както и на детското гукане.

От посоченото дотук става ясно, че откриването на импринтинга като научен факт се превръща в мощен импулс за развитието на психологията, за нейното обогатяване с нови факти, понятия, методи, теоретични възгледи.

Може да се твърди, че направеното по този повод допринесе за преодоляване на някои от ограничените постулати на бихевиоризма. Не може да се отмени обаче едно поразително предпочитание на анализирани новии психологически проучвания към поведенческите измерения на човешката психика. Дори и такъв феномен като „гукането“ се приема като компонент от физическата интеракция между детето и майката. Все още са спорадични случаите когато изследването на импринтинга е фокусирано към проблемите на речта и в частност – на говора.

3. Както вече бе посочено, конструктът „импринтинг“ е използван като опорен пункт предимно за проучване на човешкото поведение. Все още твърде оскъдни са изследванията, при които въпросният механизъм се използва за обясняване на факти, свързани с говорното развитие.

Очевидно, от страна на лингвистиката се проявява определена сдържаност и консерватизъм. Или пък тази наука все още не е изминала своя описателен период, респ. все още не е достигнала обяснителния си стадий.

Очертаното статукво относно импринтинговата интерпретация на феномени, свързани с говорното развитие, все пак се характеризира с отделни факти. Тук ще бъдат отбелязани някои от тях.

Като съществен принос в развитието на учението за човешката реч се посочва откритието на етолозите, че детето не се учи да говори – то „запечатва“ речта, т. е. тя се усвоява по механизма на импринтинга. Това твърдение все още не е осмислено от повечето лингвисти.

Посоченото по-горе твърдение относно усвояването на говора е било подложено на експериментална проверка. На деца от детска градина започва да се говори само на чужд език. В продължение на около месец и половина те само поведенчески дават сигнали за степента, в която разбират какво им се говори. Но след посочения срок те осъществяват истински пробив – проговарят на чуждия език.

Тези експерименти напомнят един добре познат метод при чуждоезиковото обучение, т. нар. „потопяване“. Той наподобява и усвояването на език при попадане в чуждоезикова среда – поради делови и житейски, а не по образователни причини.

В литературата, посветена на явлениято импринтинг, бе установено и следното твърдение – „детето има фонематична зависимост от съответния носител на езика“. Това твърдение ни доближава непосредствено до целта на настоящето изложение.

Както бе посочено още в увода на настоящата статия, явлениято импринтинг бе избрано като изходен пункт при изясняването на механизма, чрез който децата възпроизвеждат фонетичната система на своя майчин език.

Добре известен факт е, че отделните езици се отличават не само синтактично и морфологично - те имат и собствена фонетична система.

Не по-малко известен е и друг факт, че новороденото дете проговаря на езика според средата в която живее. Това означава, че останалите фактори като раса, пол, етническа принадлежност и пр. не повлияват езиковото развитие. Очевидно, вродените възможности за звукопроизводство са равностойни при всички новородени от човешкия род.

Като логическо заключение може да се формулира следната теза: възпроизвеждането на фонетичната система, характерна за т. нар. майчин език, е фенотипен, а не генотипен феномен.

От тук следва и хипотезата, която е резултат от настоящето изложение: трайното усвояване на звукопроизношението, характерно за майчиния език, се осъществява по механизма на импринтинга.

Своеобразно доказателство на тази хипотеза е добре познатият факт, че усвояването на чужд език след майчиния е безлязано с т. нар. акцент (спрямо фонемите на втория език).

И още една подкрепа на издигнатата хипотеза – този път от областта на етологията: установено е, че новоизлюпените пиленца по механизма на импринтинга научават кудкудякането на своята квачка.

В заключение се налага формулирането на кратко обобщение и на една забележка: учението за импринтинга се зароди преди около 70 години. То възникна, разви се и укрепна в рамките на науката етология.

Сравнително бързо и твърде охотно разглежданото научно направление бе подето и от специалистите в областта на психологията. В това русло обаче подчертан превес имат изследванията, свързани с поведението на човека.

По-скромен е интересът относно значението на импринтинга за езиковото развитие.

Лингвистиката проявява резервираност спрямо импринтинга като обяснителен принцип за дешифриране на езиковите феномени. Преодоляването на тази позиция разкрива сериозен ресурс за разгръщането на това научно направление като цяло.

Аналогична и дори още по-инертна е позицията на педагогиката и в частност на т. нар. Теория на възпитанието. Пропилява се един шанс за преосмисляне на същността, призванието и ресурсите на образованието. Редуващите се лавинообразно образователни реформи биха получили различна ефективност, ако се основават и на учението за импринтинга (като недоизползвана писта за придобиване на опит).

Съществуват и други сфери на науката и практическия живот, които могат да бъдат озонирани (или реанимирани) чрез оценка на явлениято импринтинг, примерно специалната педагогика.

Описаната картина относно учението за импринтинга се отнася за състоянието му в световен план. В нашата страна въпросната проблематика е напълно занемарена. Дори сред хуманитарните специалисти явлениято (а дори и самият термин импринтинг) са нещо мъгляво и екзотично.

Забележка: Целта на настоящата разработка е оповестяването на посочените по-горе теза и хипотеза. Ето защо литературният обзор, който ги предшества няма претенциите за пълнота, строгост и библиографска коректност. За целта бяха използвани Интернет-материали, предимно от следните адреси:

Използвана литература:

1. <http://www.zerkalo-nedeli.com/nn/show/518/48131/>
2. <http://aquarun.ru/community/kosmoecomman.html>
3. http://webcenter.ru/~scdl/library/zips/RED_SB/IVANOV02.ZIP
4. <http://www.kdm.al52.ru/methods/srr/index.php>
5. <http://predte4a4.hit.bg/biologi4na.pdf>
6. <http://elearning.motrasup.info/mod/glossary/view.php?>

Адрес за кореспонденция:

Проф. Ралчо Трашлиев,
София 1000
Бул. Доднуков 53
Тел. 989 04 53